

законі йдуть і інші кримінальні законодавства, наприклад, КК Латвії (ст. 41), Грузії (ст. 42), Молдови (ст. 64), Республіки Білорусь (ст. 50), Іспанії (ст. 50), Данії (§ 51), Німеччині (§ 40), Франції (ст. 131–5). Отже, закордонні країни з їхніми розвинутими інститутами демократії та правової держави, ефективним та дієвим механізмом судового захисту прав і свобод людини, у кримінальному законодавстві обмежують дискреційні повноваження суду щодо визначення розміру штрафу за вчинений злочин шляхом встановлення його верхніх граничних меж.

Висновки. Враховуючи зазначене, уявляється, що є підстави для тлумачення положень ч. 2 ст. 53 КК, які сто-

суються випадків призначення покарання за злочини, що караються штрафом понад 3 000 НМДГ, як можливості його призначення в розмірі, що є вищим за його межі, визначені в санкції за вчинений злочин, проте не більше його максимуму, встановленому на рівні 50 000 НМДГ. Якщо все ж таки законодавець під час формування положень ч. 2 ст. 53 КК закладав можливість перевищення загального максимального розміру штрафу, то, по-перше, така можливість має бути прямо закріплена в законі, по-друге, для таких випадків також мають бути встановлені соціально-економічно обґрунтовані максимально допустимі межі призначення розміру штрафу за вчинений злочин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яремко Г.З. Гранична межа покарання у виді штрафу. Часопис Академії адвокатури України. 2014. № 22 (1). С. 108–112.
2. Яценко А.М. Призначення покарання у вигляді штрафу за межами санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 1. С. 251–254. URL: http://www.pap.in.ua/1_2014/Yashchenko.pdf.
3. Задоя К.П. Проблема визначення максимальної межі покарання у виді штрафу у випадку засудження особи за одиничний злочин. Право і громадянське суспільство. 2014. № 1. С. 88–97.
4. У справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пп. 1 п. 3 р. IV Закону України «Про Конституційний Суд України» (у редакції Закону України від 4 серпня 2006 р. № 79–V) (справа про повноваження Конституційного Суду України): рішення від 26 червня 2008 р. № 13-рп/2008. Конституційний Суд України. Офіційний вісник України. 2008. № 52. С. 128. Ст. 1742.
5. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність: узагальнення опрацьовано суддею Верховного Суду України Я.В. Мажучак і начальником управління узагальнення судової практики та аналітичної роботи з питань застосування законодавства ВСУ Ф.М. Марчуком та старшим консультантом управління І.Б. Лавровською. Вісник Верховного Суду України. 2003. № 4. С. 12–35.
6. Про практику застосування судами України законодавства у справах 433 про злочини неповнолітніх: постанова від 16 квітня 2004 р. № 5. Пленум Верховного Суду України. Вісник Верховного суду України. 2004. № 5. С. 4.
7. Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В. Загальна теорія держави і права: підр. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків, 2009. 584 с.
8. Книженко О.О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 431 с.
9. Орловська Н.А. Деякі питання побудови кримінально-правових санкцій у контексті процесів криміналізації та пеналізації. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. 2011. Вип. 57. С. 584–590.

УДК 343.261:343.8

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ГУМАНІЗМУ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ОДНА З ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ

MAINTAINANCE OF THE PRINCIPLE OF HUMANISM IN THE PENITENTIARY INSTITUTION AS ONE OF THE GUARANTEE OF PROVIDING THE PROTECTION OF SAFETY

Журавська З.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і процесу

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті розглянуто питання дотримання принципу гуманізму в установах виконання покарань як основоположного та невід'ємного, що ґрунтується на повазі до людської гідності. Визначені основні ознаки права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення, проаналізоване міжнародне законодавство, окремі думки та дослідження науковців з означеної проблематики. На цій основі сформульовані висновки та рекомендації.

Ключові слова: установа виконання покарань, безпека засуджених, принцип гуманізму, злочинність.

В статье рассмотрены вопросы соблюдения принципа гуманизма в учреждениях исполнения наказаний как основополагающего и неотъемлемого, основанного на уважении человеческого достоинства. Определены основные признаки права осужденных к лишению свободы на гуманное отношение, проанализировано международное законодательство, отдельные мысли и исследования ученых по указанной проблематике. На этой основе сформулированы выводы и рекомендации.

Ключевые слова: учреждение исполнения наказаний, безопасность осужденных, принцип гуманизма, преступность.

The article deals with the issue of holding to the principle of humanism in penitentiary institutions, like fundamental and inalienable, based on respect for human dignity. The basic features of the right of convicted prisoners to a humane attitude are determined, international laws, separate opinions and researches of scientists on the identified issues are analyzed. On this basis, conclusions and recommendations are formulated.

Key words: penitentiary institution, security of convicts, humanism principle, crime.

Постановка проблеми. Законодавець закріплює в ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) право засудженого на повагу до його людської гідності та водночас окремо вказує на те, що засуджені не повинні

заснавати жорстокого, нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження. Заходи впливу можуть застосовуватися до засуджених виключно на підставі закону; засуджені не можуть бути піддані медичним або ін-

шим подібним дослідженням незалежно від їхньої згоди.

Принцип гуманізму виражений передусім у нормах кримінально-виконавчого законодавства, яке визначає правове становище засуджених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукової літератури показало, що зазначене питання було і є постійним предметом дослідження в роботах К. Автухова, В. Бадири, І. Богатирьова, В. Василевича, О. Гритенка, А. Геля, Т. Денисової, О. Джузи, О. Колба, М. Романова, А. Степанюка, В. Трубнікова, Д. Ягунова, І. Яковець та ін., проте ця проблематика потребує подальшого аналізу.

Мета статті – окреслити та проаналізувати загальні підходи до розуміння поняття гуманізму щодо засуджених як гарантії їх безпеки. Охарактеризувати міжнародне законодавство з означеного питання, сформулювати висновки і пропозиції щодо подальшого його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Норми кримінально-виконавчого законодавства покликані інкорпорувати уявлення про гуманізм як про людинолюбство, милосердя, любов до ближнього в правову систему, у діяльність органів та установ виконання покарань. У результаті такої інкорпорації розуміння гуманізму виконання покарання як кримінально-виконавчої діяльності, не позбавленої людського ставлення до засудженого, набуває вищої юридичної чинності, спираючись на авторитет закону. Утілення принципу гуманізму як вимоги застосовувати покарання на основі поваги до людської гідності засуджених сприяє пропагуванню серед населення відповідних поглядів на покарання [1, с. 116].

У ст. 28 Конституції України проголошено право кожної людини на повагу до гідності. Відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України, право людини на повагу до її гідності не може бути обмежене за жодних винятків та умов. Хоча в Конституції України прямо не вказано норми щодо гуманного ставлення до засуджених, це правило ґрунтується на вимогах ст. 3, в якій визначено, що людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищими соціальними цінностями.

Гуманне ставлення передбачає:

- забезпечення виконання покарання виключно в порядку та на підставах, визначених законом та етичними правилами (сюди входить і запровадження належних умов відбування покарання, і застосування різноманітних заходів впливу на поведінку засудженого тощо);

- орієнтування роботи із засудженими на забезпечення їх соціалізації після звільнення, вирішення наявних проблем та задоволення потреб;

- створення всіх необхідних умов для реалізації засудженими їхніх прав та свобод;

- мінімізацію негативних наслідків позбавлення волі та виключення невинуватих обмежень;

- ввічливе поводження з особами, позбавленими волі.

Отже, гарантіями дотримання принципів гуманізму та поваги до прав і свобод людини в період відбування покарання в установах виконання покарань повинні бути:

- 1) вдосконалення порядку виконання-відбування покарання у виді позбавлення волі, визначеного у КВК України;

- 2) забезпечення нагляду і контролю в цій сфері;

- 3) за допущення порушень законодавчих норм із боку персоналу установ виконання покарань – юридична відповідальність;

- 4) профілактика порушень.

Право засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу до їхньої людської гідності характеризується такими основними ознаками:

- визначене в нормах загального характеру (закріплене в Загальній частині КВК України);

- залежить від об'єктивних умов розвитку суспільства, що мають економічний, політичний чи соціальний характер;

- поширюється на всі сфери процесу виконання кримінальних покарань;

- потребує конкретизації індивідуальними актами;

- має форму нормативно-правового акта, звичаю, прецедента чи іншого джерела кримінально-виконавчого права;

- спрямоване на регулювання суспільних відносин у сфері виконання кримінальних покарань та є визначальним для них;

- має загальнообов'язковий характер і поширюється на всіх суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин;

- встановлює способи, межі та методи правового регулювання;

- залежить від потреб суспільства;

- охороняється в загальному порядку державою.

Термін «гуманізм» прийшов у національне кримінально-виконавче право з міжнародних стандартів поводження з ув'язненими, проте і в них відсутня пряма вказівка на зміст понять «гуманізм» та «гуманне ставлення». Відповідно до визначення Міжнародної гуманістичної та етичної спілки, гуманізм – це демократична, етична, життєва позиція, що стверджує право і обов'язок всіх людських істот визначити сенс та форму свого життя [2, с. 38].

Зазначене право засуджених визнається міжнародною спільнотою фундаментальним, таким, що властиве всім людським істотам від народження. Це закріплено в ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – МПГПП): «Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі» [3]. Комітет Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) із прав людини зазначив, що повага до людської гідності є нормою загального міжнародного права, що не підлягає жодному виключенню.

Генеральна Асамблея ООН затвердила в грудні 2015 р. Мінімальні правила ООН щодо поводження з ув'язненими, відомі як «Правила Мандели» [4]. Під час ухвалення документа Генеральна Асамблея зауважила, що вона керувалася бажанням знову затвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості без будь-якої різниці, та взяла до відома, зокрема, зауваження загального порядку про гуманне поводження з особами, позбавленими волі, яке ухвалено Комітетом із прав людини. У цих Правилах закріплюються положення, які стосуються різних аспектів права засуджених на гуманне ставлення та повагу до їхньої людської гідності.

На відміну від національної практики, міжнародні фахівці більше переймаються питаннями відсутності закріплення як такого права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу до їхньої людської гідності (бо його наявність вже давно визнана аксіомою в іноземних країнах), розглядають різноманітні проблеми його реалізації та створення механізмів дотримання.

Право на гідність також передбачає застосування чесних і справедливих недискримінаційних правил і процедур, впровадження шанобливого ставлення між персоналом і ув'язненими. Ставлення до людини, поведінку із цією людиною, розкриття інформації про неї суспільству або образливе поводження з нею – все це може обмежувати людську гідність, з огляду на те, що саме ця людина сприймає як принизливе або ганебне [5, с. 4–5].

Відповідальність держави виходить за межі запобігання активному утиску ув'язнених: вона передбачає відмову від принизливих процедур, які зазіхають на людську гідність та не служать безпеці або будь-якій іншій задачі, і забезпечення того, щоб страждання в'язнів у місцях позбавлення волі не перевищували рівня, властивого позбавленню волі. Людська гідність та безпека в місцях позбавлення волі взаємозалежні. Тюрми і людська гідність не тільки сумісні, вони повинні бути сумісними [6].

Справедливість і законність є не тільки вирішальними чинниками благополуччя в установах виконання покарань, але і впливають на дотримання правопорядку в процесі виконання кримінальних покарань. Якщо дотримуються права ув'язнених, то з більшою часткою ймовірності вони будуть визнавати легітимність влади тюремного персоналу, що, у свою чергу, знижує ризик напруженості і безладів.

Досить цікаве дослідження К. Марисюка, яке стосується аналізу виправної колонії «Халден Фенгсель» – найгуманнішої в'язниці у світі. Він зазначає, що основним завданням створення такої в'язниці є максимально наближені до життя на волі умови тримання засуджених, наскільки це можливо. У цій установі вдалося акумулювати найпозитивніший досвід роботи з ув'язненими, який дає можливість повною мірою скорегувати поведінку останніх, змінити ціннісні орієнтації та перетворити в'язня на соціально корисного члена суспільства. За статистикою, показник рецидивістів, які відбули покарання у згаданій установі, на 30–40% нижчий, ніж в інших [7].

Зазначене дозволяє дійти висновку, що не примус, а лояльні методи підвищують шанс засуджених на чесне життя, впевненість у майбутньому, швидка адаптація до життя в суспільстві все ж таки є позитивною стороною у формуванні свідомості.

Вагомим кроком держави щодо засуджених у реалізації принципу гуманізму та забезпечення суспільства стало ухвалення 2015 р. Закону України «Про пробацію». Маючи майже 200-річну історію розвитку в різних країнах, процес пробації був різним, але загальні риси пробації в усіх країнах такі:

– незастосування до порушника покарання у виді ув'язнення або взагалі звільнення від покарання (на під-

ставі спеціального дослідження особистості правопорушника);

– застосування пробації до правопорушника залежно від обставин (вчинений злочин, особистість, соціальна ситуація правопорушника);

– здійснення нагляду, який відрізняється від поліцейського та поєднаний із соціальною допомогою правопорушнику в процесі ресоціалізації.

Правила Ради Європи про пробацію визначають її як систему виконання в суспільстві покарань, призначених правопорушнику, що передбачає заходи виховного впливу, як-от нагляд, контроль та надання допомоги, що мають на меті залучення засудженого до суспільного життя та забезпечення суспільства [8]. Закон розроблявся з урахуванням європейських стандартів пробації.

Висновки. Досить важливим для застосування гуманного ставлення до засуджених є професіоналізм персоналу виправних установ. Професіоналізм персоналу треба оцінювати не з позиції зданих заліків під час атестації, а передусім з огляду на людські характеристики працівника, його відданість справі. Для застосування гуманного ставлення до засуджених у період відбування покарання необхідна відповідна підготовка та підбір персоналу цих установ. Тут можна взяти за взірць підхід, запроваджений у Швейцарії: не приймати на роботу в місця позбавлення волі осіб, які негативно ставляться до засуджених, бажають владарювати над іншими, схильних до проявів гніву, холериків, агресивних, конфліктних особистостей, наслідувачів різних догм, переконаних суто у власній правоті тощо. Це дозволить утворити міцне підґрунтя для гуманних стосунків між персоналом і засудженими в місцях позбавлення волі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Василюк І. Гарантії реалізації права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу людської гідності. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 1. С. 115–118.
2. Большая советская энциклопедия: в 30 т. Т. 3: Бари – Браслет / гл. ред. А.М. Прохоров. 3-е изд. М.: Сов. энциклопедия, 1970. 1906 с. С. 38.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
4. Мінімальні правила ООН щодо поводження з ув'язненими («Правила Мандели»). URL: <http://kvs.gov.ua/zmi/PravylyMandely211220151505.pdf>.
5. Баланс безопасности и человеческого достоинства в тюрьмах – рамки профилактического мониторинга: ресурсное пособие по мониторингу в местах содержания под стражей. London: Penal Reform International, 2013. 22 с. С. 4–5.
6. Coyle A. Prisons and Human Dignity: Are they compatible? URL: <http://www.ipcaworldwide.org/resources/Articles/Andrew-Coyle.pdf>.
7. Марисюк К. Найзнаніші пенітенціарії світу: Халден Фенгсель (Норвегія). URL: <http://ena.lp.edu.ua>.
8. Правила Ради Європи про пробацію. URL: <https://rm.coe.int/16806f4097>.